

III

Tekijänoikeustulojen merkitys taiteilijoille

Pauli Rautiainen

Säveltäjä Jean Sibelius on todennäköisesti parhaiten tekijänoikeuksilla tienaaava suomalainen taiteilija. Hän päihittänee ylivoimaisesti muut suomalaistaiteilijat vielä vuoteen 2027 saakka, jolloin hänen – tai oikeastaan hänen perikuntansa – tulovirta ehtyy tekijänoikeuksien raukeamiseen. Tuolloin tulee kuluneeksi 70 vuotta Sibeliuksen kuolemasta, ja tekijänoikeuslainsäädännön mukaisesti tekijänoikeudet raukeavat. Siihen saakka jokaisesta Sibeliuksen musiikin esityksestä ja levytyksestä on maksettava korvaus oikeuksien haltijoille.

Tekijänoikeusjärjestelmän luonteesta kertoo kuitenkin paljon se, ettemme kykene todistamaan, pitääkö valistunut arvaus Sibeliuksesta kaikkien aikojen eniten tekijänoikeuksilla tienanneena suomalaisena taiteilijana paikkansa. Koska säveltäjien tekijänoikeustuloja keräävä Teosto ei kerro yksittäisten edunsaajien tai tekijöiden tienamia summia, Sibeliuksen tekijänoikeuspotin suuruutta ei tiedetä tarkkaan. Samoin toimivat myös muut tekijänoikeuksien kollektiivihallintojärjestöt, joten emme tiedä tarkkaan kenenkään muunkaan taiteilijan tekijänoikeustuloja.

Kun tekijänoikeuksien talousvaikutuksia tutkitaan, yksittäisen taiteilijan saamien tekijänoikeustulojen suuruutta joudutaan usein arvioimaan erilaisten tekijänoikeustuloja yleisesti kuvaavien lähteiden avulla ja hyödyntäen erilaisia päättelysääntöjä. Koska tekijä voi luopua taloudellisista tekijänoikeuksistaan ja sopia kustantajansa, levittäjänsä, mesenaattinsa, muusansa tai oikeastaan ihan kenen tahansa kanssa vapaasti siitä, että hänen jonkin teoksensa tai vaikka kaikkien teostensa tekijänoikeustulot maksetaan jollekulle muulle kuin hänelle, edes teosten esitystai myyntiluvuista ei voi päätellä luotettavasti tekijän saamia tekijänoikeuskorvauksia.

Tyypillisistä säveltäjien tekemistä sopimuksista voidaan päätellä, että Sibeliuksen kaltainen säveltäjä saa itselleen vähän yli puolet teostensa tekijänoikeustuloista loppujen mennessä esimerkiksi kustantajille. Tarkemman arvion tekeminen ei kuitenkaan onnistu, sillä Sibeliuksen perikunnan jäsenet eivät ole kommentoineet julkisesti saamiaan teki-

perikunnan jäsenet eivät ole kommentoineet julkisesti saamiaan tekijänoikeustuloja eikä heillä ole siihen minkäänlaista velvollisuutta. Tekijänoikeustuloista vaikeneminen on tekijänoikeuksien haltijoiden keskuudessa tavanomaista. Ne koetaan yksityisasioksi.

Koska tekijänoikeussopimuksetkaan eivät ole yleensä julkisia eikä niitä usein luovuteta edes tutkijoille, yksittäisten taiteilijoiden tekijänoikeustuloja kerryttäviin sopimuksiin liittyy monenlaisia tarinoita. Erään tarinan mukaan Sibelius myi aikanaan kaikki Valse Tristen kustannusoikeudet pienestä kertakorvauksesta, jolla hän osti lierihatun. Tarinaa on pidetty epäuskottavana, mutta sen ytimessä oleva Sibeliuksen ja maailman suurimpiin lukeutuvan musiikkikustantomon Breitkopf & Härtelin välinen sopimus on yksityinen liikesopimus, jota kenelläkään ei ole velvollisuutta tuoda julkisuuteen – eikä sitä ole julkisuuteen tuotu.

Sibeliuksen tekijänoikeustulojen suuruutta on yritetty hahmotella useita kertoja. Vuonna 2005 Helsingin Sanomien tutkivat journalistit päätyivät noin 1,5 miljoonaan euroon vuodessa, josta runsas puolet olisi päätynyt Sibeliuksen perikunnalle.¹ Luku vastaa noin puolta kaikista tekijänoikeustilityksistä, mitä Teoston suomalaiset asiakkaat yhteenlaskettuna saivat tuona vuonna.

Kun muutama yksittäinen eniten tekijänoikeustuloja saava supertähti kerää itselleen valtaosan kaikista tekijänoikeustuloista, tekijänoikeusjärjestöjen julkaisemissa tilastoissa tekijänoikeustulojen kokonaissummista tapahtuvat muutokset kertovat oikeastaan vain näiden muutaman eniten tekijänoikeuskorvauksia saavan taiteilijan tekijänoikeustuloissa tapahtuvista muutoksista. Siksi tekijänoikeustulojen kokonaismäärää koskevista tilastoista ei voi päätellä kovinkaan paljoa tekijänoikeustulojen merkityksestä yksittäisille taiteilijoille, mikä kertoo jo paljon tekijänoikeusjärjestelmän luonteesta.

Taiteilijoiden tekijänoikeustulojen taloudellisen merkityksen tutkiminen on vaikeaa

Tekijänoikeustulojen merkitys taiteilijoille on aihe, josta tiedetään yllättävän vähän, sillä niistä on hyvin vaikea saada luotettavaa tietoa. Jopa

¹ Helsingin Sanomat 7.11.2005.

tunnetuimpiin ja tutkituimpiin taiteilijoihin lukeutuvan Sibeliuksen tekijänoikeustuloista on vaikea muodostaa kokonaiskäsitystä, puhumatkaakaan useampien muiden taiteilijoiden saamista tekijänoikeustuloista, joiden selvittäminen on lähes mahdotonta.

Esimerkiksi kulttuurintutkimuksellinen keskustelu ei tyypillisesti edes yritä seurata tekijänoikeustulovirtoja vaan sen sijaan suuntaa helposti katseensa jakamistalouden tai piratismiin kaltaisten ilmiöiden synnyn ja olemassaolon kulttuuriseen selittämiseen.² Niinpä yksittäisten taiteilijoiden tekijänoikeuseurojen selvittely jää tutkijoiden sijaan lähinnä journalisteille. Sinällään yksittäisten taiteilijoiden tuloja koskevia tietoja tutkitaan muutoinkin yllättävän vähän. Harva esimerkiksi tietää, että vuonna 2008 kuollut säveltäjä Pehr Henrik Nordgren on ylivoimaisesti eniten valtion henkilökohtaista taiteilija-apurahoitusta Suomessa saanut taiteilija.

Taiteen taloustieteen tai kulttuuripolitiikan tutkimus puolestaan laskelee useimmiten toimialatason tekijänoikeusrahavirtoja sellaisella abstraktiotasolla ja niin karkeista tietolähteistä ammentaen, ettei näin saatua tietoa voi palauttaa taiteilijatason tarkasteluun.³ Kuten esimerkiksi Ivan L. Pitt toteaa musiikkialan tekijänoikeusrahavirtoja koskevassa tutkimuksessaan, empiiriseen tarkasteluun pyrkivä tutkija on sen armoilla, millaisen aineiston hän onnistuu kokoamaan.⁴

Taiteen taloustieteen kansainvälisissä yleisesityksissä toistetaan säännömukaisesti, että tekijänoikeustulojen merkityksestä taiteilijoille ei oikeastaan tiedetä paljoakaan, koska empiirisen tarkastelun mahdollistavaa aineistoa ei kyetä kokoamaan.⁵ Tekijät ja tekijänoikeusjärjestöt kieltäytyvät eri puolilla maailmaa luovuttamasta tutkijoiden tarvitsemaa tietoa. Taiteen taloustieteen emeritaprofessori Ruth Towse toteaa alan klassikoteoksessa *A Textbook of Cultural Economics*:

”

Kulttuuri-teollisuutta ympäröi huomattava tekijänoikeuksien tär-

² Ks. esim. Inglis 2018.

³ Suomalaisesta keskustelusta ks. esim. Muikku 2018.

⁴ Pitt 2010.

⁵ Oikeastaan kaiken tekijänoikeuksia koskevan taloustieteellisen tutkimuksen todetaan yleisesti olevan vaikeaa, koska tarvittavaa empiiristä aineistoa on vaikea kerätä, ks. esim. Towse 2013, 1187–1202.

keyttä korostava hype: sen mukaan tekijänoikeudet ovat merkittävä keino tukea luovia ja esittäviä taiteilijoita. Tekijöiden etujärjestöt sanovat samaa. Tätä ei ole kuitenkaan todistettu systemaattisesti hankitulla empiirisellä näytöllä. Saatavilla oleva aineisto kertoo pikemminkin – ja johdonmukaisesti taiteilijoiden ansioita yleisesti koskevien tietojen kanssa – vain supertähtien hyötyvän huomattavasti tekijänoikeustuloista, kun taas tavallinen taiteilija ei niistä hyödy.⁶

Yksi harvoista taiteilijoiden tekijänoikeustuloja koskevista kohtalaisen kattavaan aineistoon perustuvista kansainvälisistä tutkimuksista on Martin Kretschmerin and Philip Hardwickin tutkimus, jossa tarkasteltiin kirjailijoiden tekijänoikeustuloja Saksassa ja Iso-Britanniassa tekijänoikeusjärjestöjen tilitysaineistojen perusteella. Tutkimuksen perusteella valtaosa kirjailijoista sai kummassakin maassa tekijänoikeuksien kollektiivihallintojärjestöjen kautta vain hyvin pieniä tekijänoikeuskorvauksia, joiden merkitys oli pikemminkin symbolinen kuin taloudellisesti tuntuva.⁷

Tekijänoikeudesta kiinnostuneita taiteen talouden tutkijoita on viime vuosina puhututtanut myös Glynn Lunneyn tutkimus. Sen mukaan tekijänoikeustulojen yhä voimakkaampi kasautuminen vain harvoille supertähdille laskee niin supertähtien taiteellisen toiminnan tuottavuutta kuin laatua.⁸ Tutkimuksen ympärille rakentuneen keskustelun sanoman voi kiteyttää: tekijänoikeustuloja maksimoiva taidejärjestelmä on vaaraksi sille itselleen.

Vaikka taiteilijoiden tulonmuodostusta on tarkasteltu useissa maissa systemaattisesti vuosikymmeniä ns. taiteilijan asema -pitkittäistutkimusten avulla, tekijänoikeustulojen merkityksestä taiteilijoille on saatu niissäkin huonosti kiinni. David Throsbyn johdolla Australiassa tehtyjen tutkimusten perusteella yhtäältä valtaosa tekijänoikeusjärjestöihin kuuluvista taiteilijoista ei saa vuoden aikana minkäänlaisia tilityksiä järjestöiltä. Toisaalta taiteilijat samaan aikaan ilmoittavat tekijänoike-

⁶ Towse 2010, 362–365. Suom. P.R.

⁷ Kretschmer & Hardwick 2007.

⁸ Lunney 2018.

ustulojen olevan tärkeä osa heidän tulonmuodostustaan.⁹ Se, millainen merkitys tekijänoikeustuloilla nähdään olevan taiteilijoiden tulonmuodostukselle, vaikuttaisi näin riippuvan paljon siitä, kuinka ja kenen näkökulmasta asiaa lähestytään. Taiteilijoille tekijänoikeustulojen ”tärkeys” voi määrittyä myös niiden saamiseen liittyvien symbolisten merkityksien kautta.

Suomalaissa taiteilijan asema -tutkimuksissa, joita on tehty systemaattisesti 1970-luvun alusta tähän päivään, ei tekijänoikeustuloja ole tarkasteltu lähes lainkaan.¹⁰ Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore tarkasteli vuoden 2019 Taiteen ja kulttuurin barometrissa tekijänoikeustulojen taloudellista merkitystä ja havaitsi, että tekijänoikeustuloilla (esim. rojalitit, lisenssimaksut tai tekijänoikeusjärjestön tilittämät korvaukset) oli merkitystä vain kolmanneksen barometriin vastanneista taiteilijoista toimeentuloon. Taiteenaloittaisessa tarkastelussa tekijänoikeustulojen taloudellinen merkitys koettiin suurimmaksi kirjallisuuden alueella sekä vähäisimmäksi arkkitehtuurin ja muotoilun alueella. Barometrissa kysyttiin kuitenkin vain kokemuksia eikä siinä kerätty euromääräisiä tietoja taiteilijoiden tekijänoikeustuloista tai muutoinkaan tulonmuodostuksesta.¹¹

Tekijänoikeustulojen demokratiavaikutus

Tämän kirjan taustalla olevan Taide, tekijyyden muutos ja tekijänoikeus -tutkimushankkeen yhtenä tavoitteena oli täyttää tekijänoikeustulojen talousvaikutuksia taiteilijoiden tulonmuodostukseen koskevaa tutkimusaukkoa. Pyrkimyksenä oli tarkastella, millaisia tulovirtoja suorat tekijänoikeustulot ja niiden rinnalle kehitetyt korvaukset – esimerkiksi kirjallisuuden lainauskorvaukset ja kuvataiteen jälleenmyyntikorvaukset – tuottavat ja keitä ne hyödyttävät.

Tutkimushankkeen käynnistyessä järjestimme taiteilija- ja tekijänoikeusjärjestöille työpajan, jossa kävimme johdollani läpi sitä tekijänoikeustulojen merkityksestä nykyisen tutkimustiedon pohjalta muodostuvaa kuvaa, jota hahmottelin edellä. Järjestöjen edustajat pitivät kuvaa

⁹ Ks. esim. Throsby & Petetskaya 2017.

¹⁰ Ks. esim. Rensujeff 2015.

¹¹ Hirvi-Ijäs, Sokka, Rensujeff, Kautio & Kurlin Niiniahio 2020.

virheellisenä ja korostivat, että tekijänoikeustuloilla on heidän käsityksensä ja heidän omaa jäsenistöään koskevien selvitysten mukaan huomattavalle osalle suomalaisia taiteilijoita suuri taloudellinen merkitys. Toisaalta esimerkiksi vuonna 2017 tehty Kirjailijaliiton selvitys¹² kertoo liiton jäsenten kaikkien kirjallisesta työstään saamien veronalaisten tulojen mediaanin olleen 2 294 euroa vuodessa. Sitä kuinka suuri osa näistä tuloista voidaan määritellä tekijänoikeustuloiksi selvitys ei kerro. Järjestöt olivat haluttomia käymään tarkempaa keskustelua tämän tyyppisistä selvityksistään.

Kun pyysimme tässä yhteydessä mahdollisuutta käyttää tekijänoikeusjärjestöjen tilitystietoja anonymisoituina talousvaikutusten tutkimiseen, kaikki työpajassa läsnä olleet järjestöt kieltäytyivät kategorisesti. Ne kieltäytyivät edes tiedustelemasta omilta jäseniltään lupaa luovuttaa tilitystietoja tutkimustarkoituksiin viitaten siihen, että heidän omat selvityksensä ja tilityksiä koskevat karkeat tilastonsa antavat kyllä tutkijoille riittävät tiedot. Jo hankkeen alkuvaiheessa kävi siis selväksi, että tämäkin hanke törmää niihin samoihin empiirisen aineiston keräämisen vaikeuksiin, joita aihepiiriin tutkimuksessa yleensä kohdataan.

Koska tekijänoikeustulojen merkitystä taiteilijoille koskevaa aineistoa oli mahdoton saada tutkimuskäyttöön muulla tavoin, toteutimme vuonna 2016 lomakekyselyn. Sovimme kirjallisuuden, kuvataiteen ja musiikin alojen taiteilijajärjestöjen kanssa kyselyn lähettämisestä heidän jäsenilleen. Osa järjestöistä luovutti meille osoitteet kyselyn toimittamista varten. Osa järjestöistä toimitti kyselyn itse. Tämän johdosta kyselyn perusjoukon kokoa ei ole voitu kontrolloida eikä mahdollisen kehysvirheen tai otoksen vinoumien analysointi ole ollut mahdollista. Osalle lomake lähetettiin postitse ja osalle sähköisesti. Suhteessa aiemmin toteuttamiini taiteilijatutkimuksiin¹³ järjestöt olivat nyt vielä aiempaa haluttomampia luovuttamaan jäsentensä yhteystietoja ja tekemään yhteistyötä jäsentensä tavoittamiseksi.

Kysely lähti 1385 taiteilijalle sekä sähköisesti kirjailijoiden tekijänoikeusjärjestö Sanaston jäsenille. Kyselylomakkeita palautui 190 kappaletta (13,7 % lähetetyistä), jonka lisäksi siihen vastasi verkossa 77

¹² Grönlund 2018.

¹³ Esim. Rautiainen 2012.

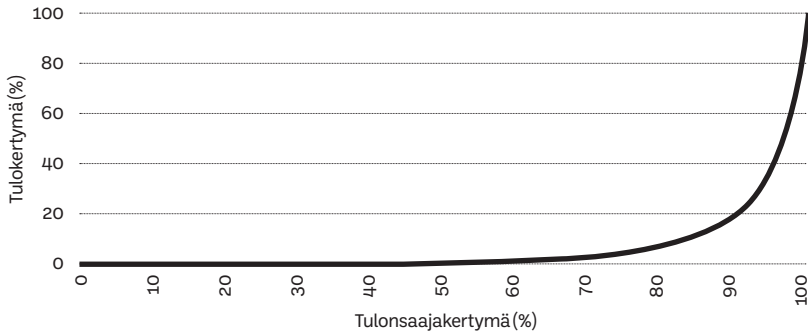
Sanaston jäsentä. Ennen analyysiä aineistosta poistettiin 11 puhtaasti tietokirjailijaa sekä 35 selvästi puutteellisia tai virheellisiä tietoja antanutta vastaajaa. Vaikka vastausprosentti on jäänyt alhaiseksi ja kyselyn toteuttamiseen on liittynyt edellä selostettuja sen tulosten luotettavuutta heikentäviä tekijöitä, tuloksia voidaan kuitenkin pitää suuntaa-antavina. Aineisto ei kuitenkaan mahdollista tekijänoikeustulojen erilaisia muotojen – kuten lainauskorvauksien – talousvaikutusten riittävän luotettavaa yksityiskohtaista analyysiä, joten en siihen tässä kirjoituksessa ryhdy, vaikka se olikin tutkimushankkeen alkuperäisenä tavoitteena.

Kysely koostui osioista, joissa kartoitettiin taiteilijoiden taustatietoja, tulotietoja ja kokemuksia tekijänoikeuden merkityksestä. Tulotietoja koskevan osion kysymykset mukautettiin eri taiteenaloilla käytettävään käsitteistöön, jotta kyselyllä saatiin mahdollisimman hyvin tietoja eri taiteenaloilta, joilla erilaisista taiteellisen toiminnan tuloista puhutaan alalle ominaisella käsitteistöllä. Tulotietoja kysyttiin kyselyä edeltävältä kalenterivuodelta, joten kysely tavoittaa tulonmuodostuksen yhden vuoden poikkileikkauksena, mikä on pidettävä mielessä tuloksia tulkittaessa.

Tulotietojen osalta kysely piirsi hyvin samanlaisen kuvan suomalaisten taiteilijoiden tulonmuodostuksesta kuin aihetta koskeneet aiemmat tutkimukset. Kuvataiteilijoiden mediaanitulo oli eri tulonlähteet yhteen laskien hieman yli 20 000 euroa, kirjailijoiden noin 25 000 euroa ja muusikoiden hieman yli 30 000 euroa vuodessa. Samaan aikaan tuloeriarvoisuus oli kaikilla näillä alueilla suurta: joukkoon mahtui niin tulottomia kuin erittäin suurituloisiakin. Kaikilla taiteenaloilla suuret taiteellisen toiminnan tulot olivat yhteydessä suuriin tuloihin myös muista tulonlähteistä lukuun ottamatta sosiaaliturvaetuuksia. Toisin sanoen sellainen henkilö, jolla oli suuret taiteellisen toiminnan tulot sai myös runsaasti tuloja muusta kuin taiteellisesta toiminnasta.

Tulojakaumissa näkyi selvästi sukupuolen vaikutus, mikä on linjassa sen kanssa mitä taiteilijoiden tulonmuodostuksesta aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään.¹⁴ Naisten mediaanitulo oli musiikissa ja kirjallisuudessa miesten mediaanituloa korkeampi, mikä johtuu siitä, että miesten tulojakauma on näillä aloilla naisia laajempi. Musiikissa ja kuvataiteessa kaikkein suurituloisimmat olivat miehiä. Kuvataiteessa

¹⁴ Rautiainen, Roiha & Rensujeff 2015.

Kuvio 1: Tekijänoikeustulojen jakautuminen kirjallisuudessa kyselyaineiston perusteella

ilmiö oli päinvastainen: naisten mediaanitulo on miehiä alhaisempi, mutta samalla suurituloisimmat olivat naisia. Aineisto on kuitenkin liian pieni siihen, että sitä voisi analysoida sukupuolinäkökulmasta kovinkaan pitkälle, mikä liittyy jo siihen tilastollisia analyysejä vaikeuttavaan seikkaan, että aineistoon kuului runsaasti sukupuolekseen muun kuin naisen tai miehen ilmoittaneita taiteilijoita.

Tässä yhteydessä ei ole syytä tarkastella tämän tarkemmin taiteilijoiden tulonmuodostusta yleensä. Voidaan kuitenkin todeta, että koska tulonmuodostuksesta yleisesti piirtyvä kuva vastasi muutoinkin kuin sukupuolen osalta aiemman aihetta koskevan tutkimuksen piirtämää kuvaa, kyselyn tulotietoja voitaneen pitää kohtuullisen luotettavina.

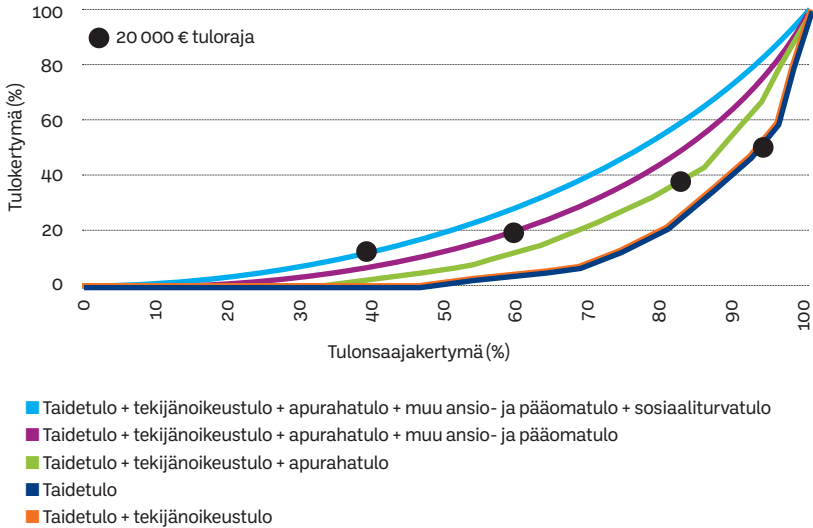
Tekijänoikeustulojen osalta kysely kertoo yleisellä tasolla samasta ilmiöstä kuin tekijänoikeustuloja koskevat aiemmat kansainväliset tutkimuksetkin. Tekijänoikeustulot jakautuvat erittäin epätasaisesti taiteilijoiden kesken. Tämä käy hyvin ilmi kuviosta 1, jossa kuvataan kyselyn perusteella niin sanotun Lorenz-käyrän avulla tekijänoikeustulojen jakautumista suomalaisten kirjailijoiden keskuudessa. Kuvio kertoo esimerkiksi, että eniten tekijänoikeustuloja saava kymmenes kirjailijoista sai kyselyn perusteella 80 % kaikista kirjallisuuden tekijänoikeustuloista. Kuviossa vaaka-akselilla ovat kyselyyn vastanneet kirjailijat järjestettynä pienituloisimmasta suurituloisimpaan, kun kuviota luetaan vasemmalta oikealle. Pystyakselilla ovat heidän osuutensa kaikista tuloista jakauman eri kohdissa. Katkoviivalla merkitty suora kuvaa täysin tasaista tulon-

jakoa. Mitä enemmän jakaumaa kuvaava viiva taittaa kohti oikeaa alanurkkaa sitä epätasa-arvoisempi tulonjako on. Musiikin ja kuvataiteen jakaumat ovat pääpiirteissään samanlaiset kuin kirjallisuudessa. Niissä tuloeriarvoisuus on kuitenkin vielä kirjallisuuttakin syvempää.

Tekijänoikeustuloissa näkyy myös sukupuolen vaikutus. Naisten tekijänoikeustulojen mediaanit olivat kaikilla taiteenaloilla miehiä korkeammat, mutta miesten tulojakauma oli laajempi. Kaikkein suurimpia tekijänoikeustuloja musiikissa ja kirjallisuudessa saivat miehet.

Kun tulo rakenne ja ikärakenne vakioidaan logistisessa regressioanalyysissä, sekä kuvataiteessa että musiikissa sukupuoli selittää tilastollisesti merkitsevästi yli 5 000 euron tekijänoikeustulojen saamista siten, että miehillä on lähes nelinkertainen mahdollisuus kuulua yli 5 000 euroa tekijänoikeustuloja tienaavaan ryhmään verrattuna vastaavan ikäiseen naiseen, jonka tulo rakenne on vastaava. Kirjallisuudessa ei vastaavalla tavalla vakioidussa regressiomallissa esiintynyt tilastollisesti merkitsevää eroa naisten ja miesten välillä.

Jotta kuva tekijänoikeustulojen taloudellisesta vaikutuksesta taiteilijoille tarkentuisi, on tuloeriarvoisuuden tarkastelu suoritettava siten, että tarkasteluun otetaan mukaan kaikki erilaiset tulonlähteet. Kuva taiteilijoiden tuloeriarvoisuutta kuvaavaan kuvioon 2 on piirretty useita Lorenz-käyriä, joita tulee lukea samaan tapaan kuin kuvioon 1 piirrettyä käyrää. Kuvioon on piirretty ensin käyrä, joka kuvaa taidetulojen eriarvoisuutta. Taidetuloilla tarkoitetaan teosmyynnistä ja vastaavasta suoraan taiteelliseen toimintaan liittyvästä toiminnasta saatua tuloa. Tämän käyrän kanssa lähes päällekkäin kulkee käyrä, jossa edellisiin tuloihin on lisätty sellaiset tekijänoikeustulot, jotka eivät ole taiteilijan käsityksen mukaan olleet varsinaista taidetuloa. Monet kuvataiteilijat ovat kyselyssä ilmoittaneet Kuvaston kautta saamansa korvaukset tällaisena tulona. Sitten kuvioon on piirretty käyrä, jossa edellisiin tuloihin on lisätty apurahatulo. Tämän jälkeen kuvioon on piirretty käyrä, jossa kaikkiin edellisiin tuloihin on lisätty muut ansio- ja pääomatulot eli tulot muusta kuin taiteellisesta toiminnasta. Viimeiseksi kuvioon on piirretty käyrä, jossa kaikkiin varsinaisiin tuloihin on lisätty erilaiset tulonsiirrot eli sosiaaliturvatulo. Kuvio osoittaa, että aina kun tarkasteluun lisätään jokin uusi tulonlähde, tuloeriarvoisuus vähenee. Uuden tulonlähteen lisäämisen johdosta käyrä nimittäin taittaa aina vain vähemmän kohti

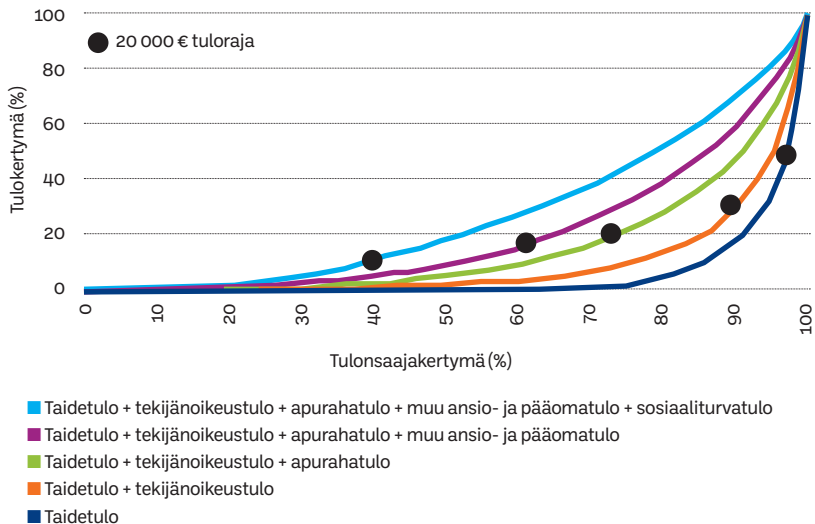

Kuvio 2: Tuloeriarvoisuus kuvataiteessa tulonlähteittäin eriteltynä

oikeaa alanurkkaa.

Kuvataiteessa eniten tienaaava kymmenys sai kyselyssä noin 60 % yhteenlasketuista taide- ja tekijänoikeustuloista. Kuvaavaa on kuitenkin, että vain puolella tästä eniten tienaaavasta kymmenyksestä nämä tulot ylittivät 20 000 euroa vuodessa. Kaikista kuvataiteilijoiden saamista tuloista eniten tienaaava kymmenys sai noin 20 %. Kuvataiteessa muut tulonlähteet vähensivätkin selvästi tuloeriarvoisuutta. Apurahatulolla ja sosiaaliturvatulolla vaikuttaa olevan kuvataiteessa aivan erityisesti tuloja saavien joukkoa laajentava merkitys.

Kuvataiteilijoiden pienituloisuutta kuvastaa se, että kyselyn perusteella heidän joukossaan on erittäin paljon taiteilijoita, joiden keskeinen tulonlähde ovat erilaiset sosiaaliturvatuloksi laskettavat tulonsiirrot. Niiden jälkeenkin noin 40 %:lla aineistoon kuuluneista kuvataiteilijoista vuositulot jäivät alle 20 000 euron. Valtaosalle kuvataiteilijoista apurahat, tulonsiirrot ja muusta kuin taiteellisesta toiminnasta saatavat tulot ovat taloudellisesti paljon merkittävimpiä kuin millään tavalla tekijänoi-

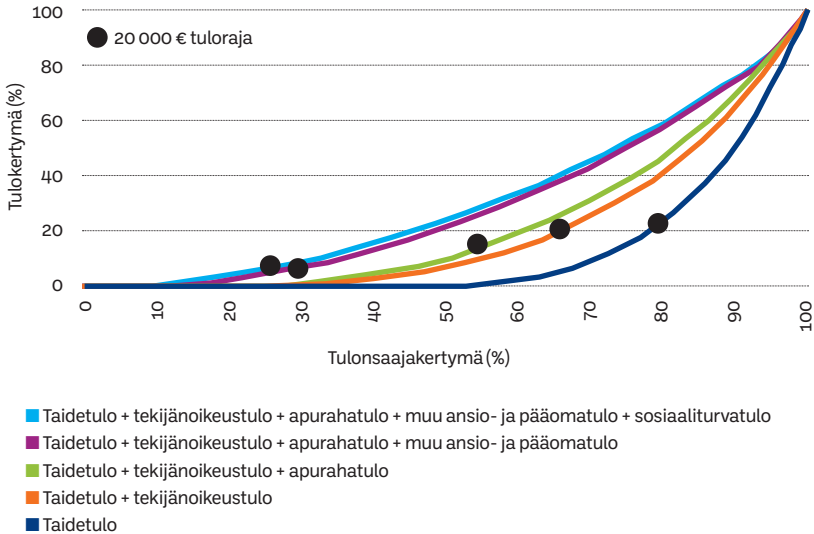

Kuvio 3: Tuloeriarvoisuus kirjallisuudessa tulonlähteittäin eriteltynä

keuksiin kytkeytyvät tulot, vaikka taiteellisen toiminnan tulot ymmärrettäisiin kuinka laajasti tahansa tekijänoikeuskytkentäisiksi.

Kuviossa 3 on kuvattu samalla tavalla kirjailijoiden tuloeriarvoisuutta eri tulonlähteittäin eriteltynä. Taidetulo viittaa erityisesti kustannusopimuksiin liittyviin tuloihin, mutta se sisältää myös paljon erilaisia esiintymispalkkioita ja vastaavia kirjailijan työhön kytkeytyviä tuloja. Eniten tienaava kymmenes kirjailijoista sai kyselyssä noin 80 % kirjailijoiden yhteenlasketusta taidetuloista ja suurella osalla kirjailijoita ei ole kyselyn perusteella lainkaan tähän kategoriaan luokiteltavia tuloja. Tässä yhteydessä on syytä muistaa kyselyn kertovan yhden kalenterivuoden tulonmuodostuksesta. Kirjallisuudessa on tyypillistä, että tulot taiteellisen toiminnan tulot vaihtelevat voimakkaasti vuosittain. Esimerkiksi kirjan julkaisuvuosi voi olla vähätuloinen, jos kustantajan ja Sanaston suurimmat tilitykset maksetaan vasta seuraavana vuonna, mikä ei ole mitenkään harvinaista.

Taidetulon ja tekijänoikeustulon raja on kirjallisuudessa hyvin häilyvä. Tässä tekijänoikeustuloiksi on laskettu Sanaston kautta tulevan laina-

Kuvio 4: Tuloeriarvoisuus musiikissa tulonlähteittäin eriteltynä

uskorvaustulon lisäksi erilaiset muut tekijänoikeuskorvaukset. Noin kahdella kolmasosalla kirjailijoista oli tällaisia tuloja, joskin monella ne jäivät summaltaan vaatimattomaksi. Eniten tienaava kymmenes sai 70 % kirjailijoiden yhteenlasketuista taidetuloista ja tekijänoikeustuloista siten, että heidän tällaiset tulonsa ylittivät 20 000 euroa vuodessa. Muut tulonlähteet tasaavat kirjailijoiden tulonjakoa siten, että kaikki tulonlähteet huomioiden kirjailijoiden tulojakauma vastaa kuvataiteilijoiden tulojakaumaa.

Myös kirjailijoista suuri osa oli kyselyn perusteella pienituloisia. Aivan kuten kuvataiteilijoiden kohdalla, niin myös noin 40 %:lla aineistoon kuuluneista kirjailijoista vuositulot jäivät alle 20 000 euron, kun kaikki tulonlähteet huomioitiin. Vaikka taiteellisen toiminnan tulot ymmärrettäisiin kuinka laajasti tahansa tekijänoikeuskytkentäisiksi, tekijänoikeustuloilla on taloudellista merkitystä vain pienelle joukolle kirjailijoita. Näin on siitäkkin huolimatta, että kirjailijat tyypillisesti saavat ainakin jonkinlaisia tekijänoikeustuloja vuosittain.

Kuviossa 4 on kuvattu tuloeriarvoisuutta eri tulonlähteittäin eriteltynä

musiikissa. Siinä missä kuvataiteessa ja kirjallisuudessa kuvaajat olivat hyvin samankaltaiset, muusikin tilanne eroaa näistä kahdesta. Pelkkä taidetulo nosti 20 % muusikoista yli 20 000 euron vuosituloihin. Kun siihen lisätään tekijänoikeustulot, lähes kolmannes muusikoista tienasi yli 20 000 euroa vuodessa. Muusikoille apurahoilla oli sen sijaan vähäisempi merkitys kuin kirjailijoille ja kuvataiteilijoille. Pienituloisia eli alle 20 000 euroa kaikki tulonlähteet yhteen laskien tienaavia oli musiikin alalla vähemmän kuin kirjallisuudessa ja kuvataiteessa, minkä vuoksi sosiaaliturvaan liittyvillä tulonsiirroilla oli muusikoille vähäisempi merkitys kuin kirjailijoille ja kuvataiteilijoille. Tekijänoikeuksiin kytkeytyvien tulojen merkitys olikin musiikissa suurempi kuin kirjallisuudessa ja kuvataiteessa.

Edellä olevien kuvioiden perusteella musiikissa tekijänoikeustulo ja muuhun kuin taiteeseen liittyvä tulo ovat keskeisiä tulonmuodostuksessa ja tuloeriarvoisuuden poistamisessa. Tekijänoikeustulojen taloudellinen merkitys on sen sijaan suhteellisen pieni kirjallisuuden ja kuvataiteen kentällä. Kirjallisuudessa tulonmuodostuksessa ja tuloeriarvoisuuden poistamisessa keskeisiä ovat apurahatulo ja sosiaaliturvatulo, kun taas kuvataiteessa keskeisiä ovat sosiaaliturvatulo ja muu kuin taiteeseen liittyvä tulo. Tekijänoikeustulojen taloudellista merkitystä on siten kyselyn valossa syytä tarkastella taiteenaloittain välttämättä yleistyksiä, joissa tekijänoikeuksien talousvaikutusten väitetään olevan jonkinlaisia taiteilijoiden keskuudessa yleisesti.

Tutkimuksemme tulokset voidaan liittää tekijänoikeusjärjestelmän oikeutusta koskevassa keskustelussa esitettyyn ajatukseen tekijänoikeuden demokratiavaikutuksesta. Sillä tarkoitetaan yksinkertaistettuna sitä, että tekijänoikeusperusteinen tulo mahdollistaa järjestelmän, jossa valtionavun, mesenaattien suosion tai perityn omaisuuden ei ainakaan täysin tarvitse määrittää sitä kenellä on mahdollisuus ryhtyä luomistyöhön muutoinkin kuin vain harrastusmielessä. Näin tekijänoikeustulo täydentäisi julkisen vallan ja yksityisten taiteen edistämistoimia ja lisäisi taidemaailman demokraattisuutta.¹⁵

Nyt toteutetun kyselytutkimuksen perusteella tekijänoikeuden demokratiavaikutus on tarkastelluista taiteenaloista suurimmillaan musiik-

¹⁵ Mylly 2004, 230–231.

kissa ja pienimmillään kuvataiteessa. Millään taiteenalalla tekijänoikeustulojen demokratiavaikutus ei näytä olevan yleisellä tasolla kovinkaan suuri, mikä ei toki tarkoita, etteikö se yksilötasolla voisi olla joillekuille merkittävä.

Tämä liittyy osaltaan siihen, kuinka kaikilla taiteenaloilla Lorenzkäyrät kertovat taiteellisesta työstä saatujen ansioiden suhteellisen osuuden taiteilijan kokonaistuloista pienenevän sitä mukaa, kun taiteilijan kokonaistulojen määrä laskee. Yhteys ei ole kuitenkaan suoraviivainen.

Taiteen tekemiseen käytetään Suomessa jatkuvasti enemmän työtunteja. Sellaiset työtunnit, joista taiteilijalle maksetaan edes jollain tavalla kohtuulliseksi katsottava korvaus, eivät kuitenkaan ilmeisimminkään kasva. Oman työn polkuhinnoittelu ja palkattoman työn tekeminen lisääntyvät, ja niinpä suurin osa kasvavasta taiteilijajoukosta on joutunut taistelemaan entistä kovemmin toimeentulostaan. Ilmiö on kansainvälinen. Australialaistutkija David Throsby summasi tuloksensa ABC News Australian haastattelussa syksyllä 2017 näin:

Australiassa taiteilijat käyttävät yhä enemmän aikaa taiteelliseen toimintaan saaden siitä kuitenkin yhä vähemmän tuloja itselleen, mikä on hyvin huolestuttavaa.¹⁶

Osa taiteilijoista on omaksunut itselleen roolin, jota hollantilainen taloustieteilijä ja taidesosiologi Hans Abbing kutsuu hybriditaiteilijuuksi. Siinä taiteilijalla on toimeentuloportfoliossaan houkuttelevia ja hyvin palkattuja taiteeseen liittyviä tai liittymättömiä tehtäviä, jotka tuottavat taloudellista riippumattomuutta.¹⁷ Ei ole nykyään tavatonta, että taiteilijalla on esimerkiksi lääkärin tai juristin koulutus, jonka avulla hän hankkii suhteellisen vähäisillä sivutyötunneilla mahdollisuuden harjoittaa taloudellisesti tuottamatonta tai heikosti tuottavaa taiteellista toimintaa.

Paradoksaalisesti juuri tällaiset taiteilijat ovat nykyisessä taide-elämässä vapaimpia tekemään taidetta. Esimerkiksi muusikko Niklas

¹⁶ ABC News Australia 13.11.2017. Suom. P. R.

¹⁷ Abbing 2002.

”Skele” Varisto tekee itse mediassa kertomansa mukaan eduskunnassa kolmipäiväistä työviikkoa pöytäkirjasihteerinä ja keikkailee muun ajan Egotrippi-yhtyeen kitaristina. Hän on erinomainen esimerkki hybriditaiteilijasta.¹⁸ Kiinnostavan esimerkin hybriditaiteilijuudesta tarjoaa myös Taideyliopiston käynnistämä kirjailijakoulutus, jossa kullekin opiskelijalle palkattiin osa-aikaiseksi kirjoittamisen professoriksi ammattikirjailija. Tekijänoikeustulojen demokratiavaikutuksen tarkastelu tällaisten taiteilijoiden kohdalla on kaikkea muuta kuin suoraviivaista.

Tekijänoikeuden kannustevaikutus projisoituu ”johonkuhun muuhun”

Demokratiavaikutuksen ohella tekijänoikeusjärjestelmä oikeutetaan usein kannustevaikutusargumentilla. Se viittaa yksinkertaistettuna siihen, että tekijänoikeuden perustama taloudellisen hyödyntämisen yksinoikeus saa tekijän ryhtymään sellaiseen luomistyöhön, johon hän ei ilman yksinoikeutta ryhtyisi, vaikka luomistyöhön ryhtyminen olisi yleisen edun mukaista.¹⁹

Taiteen taloustieteellisessä empiirisessä tutkimuksessa kannustevaikutusargumentti ei ole kuitenkaan saanut tukea. Pikemminkin empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että taiteelliseen luomiseen ryhtymistä ohjaavat yleensä vallan muut kuin taloudellisesti rationaaliset valinnat – taiteellinen luomistyö on usein taloudellisesti irrationalista. Lisäksi taiteen taloustieteellisessä keskustelussa on toistuvasti huomautettu, ettei kannustevaikutusargumentaatiota voi käsitellä erillään yksinoikeuden perusteella tapahtuneen tuotannon hinnoittelurakenteesta. Mitä tämä siis tarkoittaa?

Tiivistetystä kysymys on siitä, että yksinoikeusjärjestelmä saattaa nimittäin tuottaa sellaisen hinnoittelurakenteen, jossa yksilön kannalta taloudellisesti järkevä toiminta vähentää yhteiskunnan kokonaishyötyä eli aiheuttaa hyvinvointitappiota. Mitä tämä tarkoittaa?

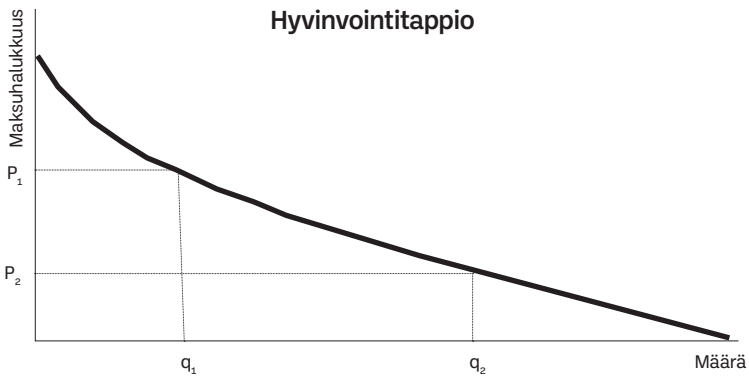
Oletetaan, että meillä on tuote, jonka yhden kappaleen valmistamisen kustannus on huomattavan suuri, mutta sitä voidaan valmistaa kaksi, kolme, sata tai vaikka tuhat kappaletta suunnilleen samalla kustannuk-

¹⁸ Ks. Rautiainen 2019.

¹⁹ Mylly 2004, 229–230.

sella kuin vain yksi kappale. Tuollaisesta tuotteesta sanotaan, että sen tuottamisen marginaalikustannus on lähes nolla, mutta sen tuottamisen kiinteät kustannukset ovat merkittävät. Tällaista tuotetta lähellä on esimerkiksi kirja. Jotta sitä kannattaa optimaalisessa eli taloudellista tehokkuutta etsivässä kansantaloudessa tuottaa, on tuottamisen kokonaisyödyn oltava suurempi kuin kiinteän kustannuksen.

Jos tuotetta kannattaa tuottaa ja se hinnoitellaan siten, että sen hinta on kaikille sama, syntyy aina hyvinvointitappiota (ks. kuvio 5). Mitä korkeammaksi hinta kohoaa, sitä suurempi on hyvinvointitappio, kun yhä suurempi osa kuluttajista rajataan yhteiskunnan näkökulmasta turhaan ulkopuolelle. Hyvinvointitappioita voidaan pienentää hintadifferoinnilla, jossa paremmasta tuotteesta maksetaan enemmän ja huononnetusta vähemmän. Esimerkiksi uutuuskirjaa voidaan myydä kalliimmalla kovakantisena painoksena ja myöhemmin samaa kirjaa kaupitellaan edullisemmin heikkolaatuisempina pokkarina. Jos hintadifferointi ei ole mahdollista, on osa kirjan tekemisen kiinteistä kustannuksista vyörytettävä yhteiskunnalle eli esimerkiksi luotava yhteiskunnan rahoittama kirjastolaitos. Kirjastosta kuluttaja kirjan saa ilmaiseksi, eikä hyvinvointitappiota synny. Kirjasto kuitenkin vääristää tällöin kirjajamarkkinoita siten, että tekijä voi saada teoksistaan vähemmän tekijänoikeustuloja

Kuvio 5: Hyvinvointitappio maksuhalukkuuden ja kulutusmäärän kautta jäsennettyinä

kuin hän saisi ilman kirjaston olemassaoloa. Tätä kompensoimaan on luotu kirjailijoiden lainauskorvaukset.

Esimerkki kertoo siitä, kuinka tekijänoikeuden kannustevaikutus riippuu osin siitä, onnistutaanko tekijän työskentelyn kuluja vyöryttämään yhteiskunnan maksettavaksi. Eri taiteenaloilla tämä tapahtuu eri tavoin, mikä käy ilmi jo verratessa kirjastolaitosta ja julkisia veistoksia taiteellisen työn kiinteiden kustannusten yhteiskunnalle vyöryttämisen instrumentteina. Kirjan lainaamisesta maksetaan korvaus kirjailijalle, mutta julkisen veistoksen katselemista ei korvata kuvataiteilijalle.

Selvitimme kyselyssä tekijänoikeuden kannustevaikutusta kysymällä useissa avokysymyksissä hieman eri tavoin mitä tekijänoikeudet ja tekijänoikeustulot merkitsevät vastaajalle, hänen taiteelliselle toiminnalleen ja tulonmuodostukselleen. Kun tekijänoikeuksien merkityksestä kysyttiin yleisesti, vain todella harvoille tekijänoikeudet merkitsivät ensi sijassa toimeentuloa. Monille tekijänoikeudet eivät merkinneet oikeastaan yhtään mitään eikä niitä kohtaan koettu vastausten perusteella minkäänlaista kiinnostusta. Suurimmalle joukolle vastaajista niiden merkitys oli periaatteellinen – tavalla tai toisella taiteilijaidentiteetin syntymiseen tai sen muotoon liittyvä (ks. Kurjenmiekan artikkeli tässä kokoelmassa).

Kuvataiteilijat suhtautuivat tekijänoikeuksiin muita ambivalenttimmin. Yli puolet heistä ilmoitti kyselyssä, etteivät tekijänoikeudet merkitse heille oikeastaan mitään. Kirjailijat suhtautuivat tekijänoikeuksiin puolestaan muita periaatteellisemmin: monet heistä kokivat, että kirjailijuus hahmottuu juuri tekijänoikeuksien kautta. Jäsenyys Sanastossa ja lainauskorvaustilitykset saavat kirjailijat kokemaan itsensä kirjailijoksi silloinkin, kun lainauskorvausten talousvaikutus jää vähäiseksi. Esimerkiksi sellaisille kirjailijoille, joita ei ole hyväksytty Kirjailijaliiton jäseniksi, tekijänoikeustulojen saaminen voi olla kirjailijaidentiteetin kannalta hyvinkin ratkaiseva asia. Musiikin alueella tekijänoikeuksia lähestyttiin näistä kolmesta taiteenalasta selkeimmin niiden talousvaikutusten kautta, mutta muusikoistakin vain harvalle tekijänoikeudet merkitsivät varsinaisesti toimeentuloa. Siinä missä monille kirjailijoille Sanasto näyttäytyi identiteettijärjestönä, odottivat monet muusikot Teostolta ja Gramexilta kuitenkin ennen kaikkea konkreettista kykyä huolehtia heidän taloudellisista tekijänoikeuksistaan.

Kun tekijänoikeustulojen taloudellista merkitystä kysyttiin vastaajilta

vielä tarkemmin, kaksi kolmesta ilmoitti tekijänoikeustulojen taloudellisen merkityksen itselleen olemattomaksi tai vähäiseksi. Viimeisestä kolmanneksesta puolet koki tekijänoikeustulot itselleen taloudellisesti kohtalaisen tai huomattavan tärkeäksi tulonlähteeksi. Toinen puoli korosti tekijänoikeustulojen periaatteellista merkitystä: tekijän kuuluu saada tekijänoikeuden kautta aina palkkansa ja jokainen sentti on tärkeä, koska se on omalla työllä ansaittu. Kirjallisuuden alueella periaatteellisesti tekijänoikeustuloihin suhtautuneita oli hieman enemmän kuin kahdella muulla kyselyssä mukana olleella taiteenalalla.

Kiinnostavaa on se, että monet kirjailijat, kuvataiteilijat ja muusikot kokivat, että tekijänoikeudet kannustavat kyllä yleisesti monia taiteilijoita ryhtymään taiteelliseen työhön, johon ei muutoin ryhdyttäisi, mutta heidän itsensä kohdalla näin ei kuitenkaan ollut. Tekijänoikeudet kannustavat siis niin sanotusti jotakuta toista taiteilijaa. Tämä kertoo siitä, miten tekijänoikeuksien talousvaikutuksiin uskotaan, mutta niiden taloudellinen merkitys ja kannustevaikutus projisoidaan sellaisen taiteilijaidealin piirteiksi, johon oikeastaan kukaan kyselyyn vastannut ei itseään samaistanut. Aineistomme perusteella tekijänoikeuden kannustevaikutus pitää siis tavallaan paikkansa taiteilijoiden kokemuksen tasolla, vaikka erittäin harvan taiteilijan kohdalla tekijänoikeustulojen saaminen aivan suoraan kannustaa taiteilijaa taiteelliseen toimintaan.

Taiteilijoiden näkemyksiä tekijänoikeuksien olemuksesta

Syvensimme kyselyn tuottamaa kuvaa haastatteleamalla vielä kahtatoista taiteilijaprofiililtaan erilaista kyselyyn vastannutta taiteilijaa. Haastatteluista ei voi tehdä tilastollisia päätelmiä, mutta ne rikastuttavat edellä esitettyä päästämällä vastaajat vielä paremmin ääneen.²⁰

Haastattelemamme taiteilijat esittivät tekijänoikeuksien sisällöstä ja tehtävästä keskenään poikkeavia näkemyksiä, mutta he kaikki näkivät tekijänoikeuksien päätarkoituksena olevan omistusoikeuden turvaamisen ja taiteen suojelemisen. Tekijänoikeuksien kunnioittaminen

²⁰ Haastattelut toteutti pääosin Vehka Hakonen (nyk. Kurjenmiekkä). Haastattelujen analyysin tätä kirjoitusta varten toteutin Vehka Hakosen tekemän alustavan analyysin pohjalta.

liitettiin ennen kaikkea hyvään käyttäytymiseen: tekijänoikeuksien noudattaminen osoittaa kohteliaisuutta taiteilijan työtä kohtaan. Tässä mielessä tekijänoikeuksien avulla taiteilijat vaalivat kukin hieman eri tavoin henkilökohtaista suhdettaan teoksiinsa.

Monissa haastatteluissa tekijänoikeuksien nähtiin samalla suojaavaan teosta jonakin sellaisena, jota ei voi omistaa, vaikka se olisikin saanut jollakin tavalla omistettavissa olevan materiaalisen muodon. Tuolloinkin yksittäinen teos myös liitettiin osaksi sen toisten teosten kanssa muodostamaa kudelman. Yksittäisen teoksen erottaminen toisista teoksista ja siten tekijänoikeuksien sitominen johonkin yksittäiseen teokseen, oli kuitenkin monille haastatelluista taiteilijoista käytännössä vaikeaa.

Eräs haastattelumme taiteilija katsoi, että taide itsessään on jatkumo, joka on alkanut ihmiskunnan alkuhämärissä ja ammentaa jostakin myyttisestä ja muutoin tavoittamattomasta. Toinen oli hyödyntänyt omissa teoksissaan kansanmusiikkia ja kolmas instagramkuvia. Rajanveto lainaamisen ja varastamisen välillä oli haastatelluille taiteilijoille haastavaa, koska he saattoivat tuntea mustasukkaisuutta teoksistaan silloinkin, kun teokset sisälsivät toisista teoksista lainattuja elementtejä.

Etenkin sellaiset taiteilijat, jotka kyselyssä suhtautuivat tekijänoikeuksiin ambivalentisti, suhtautuivat haastatteluissa penseästi tekijänoikeuksien taloudelliseen puoleen etenkin siltä osin kuin ne liittyvät taidemarkkinoiden toimintaan. Tämä käy ilmi seuraavista haastattelulausumista:

Tekijänoikeudessa on tavallaan kyse sen tunnistamisesta ja tunnustamisesta, kuka on se jolle se credit kuuluu, mut et jos ylipäättään tullaan tämmösiin tekijänoikeuskysymyksiin – ja ehkä tää on osa semmosta meikäläisen skeptista suhtautumista semmosta kaupallisempaa lähestymistapaa kohtaan – niin on just se, että musta ois hirveän vastemielistä, jos joku ikään kuin ostais oikeudet siihen mun työhön.

Muusikko, 28, mies

Sille kirjalle saa mun mielestä tehdä mitä vaan, mutta jos sitä aletaan käyttää kaupallisesti johonkin, niin siinä kohtaa astutaan mun mielestä mun tekijänoikeuden varpaille. Mun mielestä niinku fanifiktio on eri asia, koska yleensä siitä ei kukaan saa mitään tuloja ja se on vaan kunnianosoitus tekijälle, mutta siinä kohtaa jos aletaan rahastaa

toisen idealla tai työllä, niin siinä mennään sen rajan yli.

Kirjailija, 38, muunsukupuolinen

Teoksilla on siis ainakin osan taiteilijoista silmissä samaan aikaan kunniallista epäkaupallista käyttöä, jota tekijänoikeuslainsäädännön ei pidä liiaksi kahlita ja josta taiteilijan ei tarvitse saada tulovirtoja itselleen, ja sellaista kaupallista käyttöä, josta tekijän pitää saada korvaus ja jonka on muutoinkin oltava tekijän kontrollissa.

Penseä suhtautuminen tekijänoikeuksien taloudelliseen puoleen välittyi haastatteluissa myös puhuttaessa tekijänoikeuksien suojan jatkamisesta taiteilijan kuoleman jälkeen:

No siis ylipäätään mun mielestä kuolleiden tekijöiden tavallaan se niinkun heidän taloudellisten tekijänoikeuksiensa suojelu on vähän aavistuksen ongelmallista, koska jos nyt yleisesti ottaen lähdetään yhteiskunnassa siitä, että ihmisten pitää jotenkin omat ansiotulonsa tienata itse, et tietysti joo, on niinku perintö ja sit niitä kertyy perintöveroina ja niin, mut että nii.

Muusikko, 28, mies

Lausuma on yhteensopiva sen havainnon kanssa, että tekijänoikeustulojen taloudellinen merkitys on monelle taiteilijalle erilainen uran eri vaiheissa ja ennen kaikkea riippuvainen siitä, millainen taiteilijan taloudellinen tilanne yleisesti on. Tämä käy hyvin ilmi tämän runsaasti tekijänoikeuskorvauksia saavan haastatellun taiteilijan kertomasta:

Mutta onhan se kyllä, kun kesäkuussa losahtaa tilille [tekijänoikeustuloina] semmonen verot pois niin kaksikymmentä tonnii, niin onhan se semmonen aivan riemastuttavaa tavallaan myös silleen. Mut sitten sillä ei oo mun kokonaistalouden kannalta sellaista merkitystä kuin oli 1990-luvulla, koska mä oon hoitanu raha-asiani muutenkin hyvin ja tota... Se nyt alkaa olla mulle semmonen miellyttävä ylimääräinen bonus, mutta toisin oli aikaisemmin.

Muusikko, 54, mies

Haastatteluissa taiteilijoiden puhe siirtyi hyvin nopeasti muualle kuin puhtaasti taloudellisiin kysymyksiin, sillä tekijät eivät vaikuttaneet suh-

tautuvan kaikkien teostensa tekijänoikeuksiin samalla tavalla. Heidän näkemyksensä tekijänoikeuksista oli vahvasti kontekstisidonnainen. Yhdessä tilanteessa ja tiettyjen teostensa kohdalla he ajattelivat yhdellä tavalla, kun taas toisessa tilanteessa ja toisten teostensa kohdalla he ajattelivat toisella tavalla. Taiteilijoiden ajatukset omien teostensa tekijänoikeuksista poikkesivat tavallisesti heidän abstrakteista tekijänoikeuspolitiikkaa yleensä koskevista näkemyksistään. Pidemmän uran tehneet haastateltavat kertoivat myös lähes säännöstään suhteensa taloudellisiin tekijänoikeuksiin muuttuneen tavalla tai toisella uransa aikana.

Haastatteluissa keskustelu tekijänoikeustuloista levittäytyi pohdinaksi taiteen ja yhteiskunnan suhteesta ja oikeudenmukaisesta taide-
”ailmasta tähän tapaan:

Siis mulle ei se oikeestaan tekijänoikeuden joku kaikki oikeudenmukaisuuskysymykset ja siihen liittyvät – niin ne liittyy enemmän ehkä just tommoseen filosofiseen pohdintaan, että miten taiteen tekemisen osana yhteiskuntaa pitää olla jäsentyny. Et ei ne niinku näillä [eritulonlähteistä euroina saamillani] luvuilla liity semmoseen, mistä mä saan voita leivän päälle niin sanotusti. - - - Mä oon ite vaan ruvennu miettimään, että jos tekijänoikeustuloilla haluttais jotenkin oikeesti kannustaa siihen taiteen tekemiseen ja niinku tukea niitä taiteentekijöitä, niin kannattaisko sitä sillon pyrkiä jakamaan niinku vähän tasasemmin ikään kuin niin, että on vaikka – vaikea sitten sanoa, että miten se sit käytännössä toteutuis, että minkä tyyppisillä painotuskerrotoimilla, mut et niin että tavallaan niitten listahittihirmujen suurimmista tuloista leikkautuis pieni siivu ja sit sitä jaettais niinku niille, joilla on pienemmät tekijänoikeustulot tai jotain.

Muusikko, 28, mies

Haastattelujen perusteella syntyi vaikutelma, ettei taloudellisia tekijänoikeuksia ole useinkaan mielekästä irrottaa taiteilijuuden laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista. Haastatelluille taiteilijoille tekijänoikeudet näyttäytyivät pitkälti jonakin muuna kuin tapana hankkia elanto, kun he liittäivät tekijänoikeusjärjestelmän tehtäviin yhtä lailla oikeudenmukaisen yhteiskunnan ja taidemaailman rakentamisen kuin

toimeentulon turvaamisen kaltaisia asioita. Omien tekijänoikeustulojensa maksimoinnin sijaan heitä kiinnosti pikemminkin taiteellisesta toiminnasta saatavien tulojen oikeudenmukainen uudelleenjako taiteilijoiden kesken.

Myös Vehka Kurjenmiekka analysoi samoja taiteilijahaastatteluja tähän kirjaan kirjoittamassa artikkelissa. Kurjenmiekka summaa haastattelut toteamalla, että niiden perusteella ammattitaiteilijuutta tai taiteilijaidentiteettiä eivät tunnu ensisijaisesti määrittävän työskentelystä saatavat tulot – vaikka niillä pärjäävät taiteilijat ovatkin asiasta ylpeitä – vaan kokemus siitä, että oma taide on arvokasta ja sille löytyy myös yleisöä. Tekijänoikeuksien talousvaikutuksia onkin tutkimuksemme perusteella jäsennettävä tätä kokemusta vasten.

Yhteenveto

Tutkimushankkeemme onnistui lisäämään jonkin verran ymmärrystä siitä, millaisia tulovirtoja suorat tekijänoikeustulot ja niiden rinnalle kehitetyt korvaukset tuottavat ja keitä ne hyödyttävät suomalaisessa taidemaailmassa. Kunnollisen empiirisen tarkastelun mahdollistavan aineiston kokoaminen taiteilijoiden tekijänoikeustuloista osoittautui kuitenkin jälleen kerran lähes mahdottomaksi, koska tekijänoikeusjärjestöt eivät halukkaita yhteistyöhön sen enempää meillä kuin muualakaan. Tämä taiteen taloustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa toistuvasti todettu perusasetelma tuli jälleen todistetuksi paikkansa pitäväksi.

Tämän tutkimushankkeen puitteissa tehty empiirinen tarkastelu, joka pohjautuu suomalaisille kirjailijoille, kuvataiteilijoille ja muusikoille tehtyyn lomakekyselyyn, kertoo muun eri puolilla maailmaa tehdyn tutkimuksen tapaan lähinnä supertähtien hyötyvän huomattavasti tekijänoikeustuloista, kun taas tavallinen taiteilija ei niistä useinkaan hyödy. Kolmesta kyselyssä tarkastellusta taiteenalasta vain musiikissa tekijänoikeustulolla on yleisesti keskeinen asema taiteilijoiden tulonmuodostuksessa. Tekijänoikeustulojen taloudellinen merkitys on sen sijaan suhteellisen pieni kirjallisuuden ja kuvataiteen kentällä. Millään kolmesta taiteenalalla tekijänoikeustulojen demokratiavaikutus ei näytä olevan Suomessa kovinkaan suuri.

Useat kirjailijat, kuvataiteilijat ja muusikot kokivat, että tekijänoi-

keudet kannustavat kyllä yleisesti monia taiteilijoita ryhtymään taiteelliseen työhön, johon ei muutoin ryhdyttäisi, mutta heidän itsensä kohdalla näin ei kuitenkaan ole. Tekijänoikeuksien talousvaikutuksiin uskotaan, mutta niiden taloudellinen merkitys ja kannustevaikutus projisoidaan jonkinlaisen sellaisen taiteilijaideaalin piirteiksi, johon oikeastaan kukaan kyselyyn vastannut taiteilija ei itseään samaistanut. Aineistomme perusteella tekijänoikeuden kannustevaikutus pitää siis tavallaan paikkansa taiteilijoiden kokemuksen tasolla, vaikka erittäin harvan taiteilijan kohdalla tekijänoikeustulojen saaminen aivan suoraan kannustaa taiteilijaa taiteelliseen toimintaan.

Taloudellisia tekijänoikeuksia koskeva keskustelu on siis syytä kiinnittää muuhunkin kuin eurojen laskemiseen. Oikeastaan vähintään yhtä tärkeää vaikuttaa olevan huomion kiinnittäminen tekijänoikeuksiin liitettäviin kokemuksiin. Tällöin näkyviin tulee myös se, että eräissä osissa taidemaailmaa runsaat tekijänoikeustulot voivat olla taiteilijalle dismeriittiä esimerkiksi apurahamarkkinoilla. Taidemaailmassa on erilaisia toisistaan erilaisilla sisäisillä logiikoilla toimivia saarekkeita, joita Hans Abbing²¹ on kuvannut muun muassa apurahakeskeiseksi valtion taiteilijuudeksi ja kaupallisesti orientoituneeksi markkinataiteilijuudeksi. Tekijänoikeusjärjestelmällä ja tekijänoikeustuloilla vaikuttaa olevan niissä toimiville taiteilijoille toisistaan poikkeava tehtävä.

²¹Abbing 2002.

Kirjallisuus

- ABBING, HANS** (2002). *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- ABC NEWS AUSTRALIA**. Can you make a living as an artist in Australia? Yes, but it's not as easy as it used to be. (13.11.2017).
- GRÖNLUND, MIKKO** (2018). *Kirjailijoiden taloudellinen asema Suomessa 2017*. Turku: Turun yliopisto.
- HELSINGIN SANOMAT** (2005). Sibelius eniten ansaitseva suomalainen taiteilija. *Helsingin Sanomat*, 7.11.2005.
- HIRVI-IJÄS, MARIA, SAKARIAS SOKKA, KAIJA RENSUJEFF, TIINA KAUTIO & AKI KURLIN NIINIAHO** (2020). *Taiteilijoiden työ ja toimeentulon muodot. Taiteen ja kulttuurin barometri 2019*. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
- INGLIS, BRIAN** (2018). Classical Music, Copyright, and Collective Societies. Teoksessa Chris Dromey & Julia Haferkorn (toim.): *The Classical Music Industry*. London: Routledge.
- KRETSCHMER, MARTIN & PHILIP HARDWICK** (2007). *Authors' Earnings from Copyright and Non-copyright Sources. A Survey of 25,000 British and German Writers*. Bournemouth: Centre for Intellectual Property Policy and Management.
- LUNNEY, GLYNN** (2018). *Copyright's Excess – Money and Music in the US Recording Industry*. Cambridge, Cambridge University Press.
- MUIKKU, JARI** (2018). *Direct copyright revenue streams in creative industries in Finland*. Helsinki: Finnish Copyright Society.
- MYLLY, TUOMAS** (2004). Tekijänoikeuden ideologiat ja myytit. *Lakimies* 2/2004.
- PITT, IVAN** (2010). *Economic Analysis of Music Copyright. Income, Media and Performances*. Berlin: Springer.
- RAUTIAINEN, PAULI, TAIJA ROIHA, KAIJA RENSUJEFF** (2015). *Taiteilijan asema ja sukupuoli*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhdistys Cupore.
- RAUTIAINEN, PAULI** (2012). *Kuvataiteilijan oikeudellinen asema. Ammattimaista taiteellista toimintaa rajoittava ja edistävää oikeudellinen sääntely*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- RAUTIAINEN, PAULI** (2019). Riutuva taiteilija on median hellimä myytti. Teoksessa Jussila, Veera, Anni Pasanen ja Robert Sundman (toim.): *Kilpailevat totuudet*. Helsinki: Ylioppilaslehden kustannus.
- RENSUJEFF, KAIJA** (2015). *Taiteilijan asema 2010*. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus.
- THROSBY, DAVID & KATYA PETETSKAYA** (2017). *Making Art Work. An Economic Study of Professional Artists in Australia*. Melbourne: Australia Council for the Arts.
- TOWSE, RUTH** (2010). *A Textbook of Cultural Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOWSE, RUTH** (2013). The quest for evidence on the economic effects of copyright law. *Cambridge Journal of Economics* 2013.